

legislature, national monuments, portraits of national and political leaders who testify to the sovereignty of the state. As a way of understanding the past and perceiving the present, the postage stamp expresses a single concept: historical memory - artistic image - the sovereignty of the state.

Possessing a semiotic aspect, the postage stamp fits into the general symbolic, symbolic theory of the image both art, and information. The high artistic level and content of the plots are visual forms that encourage the study of national symbols and form a positive attitude of domestic and foreign collectors to the issuing state.

Key words: *postage stamps, signs of postal payment, philately.*

УДК 37.091.12:005.963(477-25)“1860/1890”

О. О. Салата

ЛІТНІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ ТА УЧИТЕЛЬСЬКІ З'ЇЗДИ 1860-1890-Х РОКАХ У КИЄВІ ЯК СИСТЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ

Розкрито діяльність літніх педагогічних курсів та учительських з'їздів у Києві як систему удосконалення майстерності вчителів. Показано, що підвищення кваліфікації вчительства мало важливе значення для загального розвитку освіти в Україні. Система підготовки учителів дала можливість вибудувати неперевну систему удосконалення і підвищення кваліфікації учительських кадрів. Крім того, Київ став центром проведення учительських з'їздів, що давало можливість учительським кадрам обмінюватися досвідом та інноваціями.

Ключові слова: *система освіти, учительські з'їзди, літні курси підготовки учителів, система підвищення учительського фаху.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-123-132

Досвід функціонування народних шкіл у Києві та організація літніх шкіл для підготовки вчителів початкової школи в умовах реформування системі освіти в Російській імперії є важливим для вдосконалення педагогічної майстерності сучасних освітян. Київ у цей період став одним із центрів здійснення освітньої реформи. Учительські з'їзди, які організовувалися у другій половині XIX ст. знайомили освітян з новими технологіями та методами навчання, а передовий досвід передавався вчителям під час літніх курсів. Ця тема є надзвичайно актуальною ще й тим, що історичний досвід розвитку системи освіти у 1860-1890-х роках є важливим у контексті кризових явищ в усіх сферах сучасного українського суспільства, адже від рівня освіти залежить і розвиток усієї держави.

Значення цих реформ та учительських з'їздів вивчали українські та російські вчені у контексті дослідження системи освіти в Російській імперії. Так, відома українська вчена О.О. Драч, досліджуючи розвиток початкової освіти в Україні в 1861-1917 рр. прийшла до висновків, що цей період був важливим для освіти України. Вона відзначає, що у цей період проводились шкільні реформи, робилися перші кроки щодо заміни станової школи, поширювалася мережа початкових шкіл (Драч, 2000, с.129).

Особливі умови, в яких проводилися учительські з'їзди наприкінці XIX – на початку XX століття в Україні вивчала українська вчена Н.Р. Петрошук. Вона розкрила систему

підготовки учителів початкових класів і роль молодих учителів у реалізації її завдань (Петрошук, 2010, с.137–141).

Російська вчена М.Д. Масанова показала систему підготовки учителів у регіонах, де засновниками шкіл та народних училищ були земства. Вона також дослідила процес відкриття земських учительських семінарій та їх роль в організації учительських з'їздів (Масанова, 2013, с.168-178).

Отже, мета нашої статті – розкрити діяльність літніх педагогічних курсів та учительських з'їздів у Києві як систему удосконалення майстерності вчителів.

У другій половині XIX ст. у зв'язку із промисловим переворотом та необхідністю мати кваліфіковану робочу силу у Російській імперії уряд розпочав реформування системи освіти населення. Одним із найважливіших напрямів цієї реформи було збільшення кількості учителів в усіх округах імперії. Незважаючи на те, що на початку XIX ст. в Російській імперії були відкриті університети, а при них інститути, учителів хронічно не вистачало. Другою проблемою була перепідготовка учителів початкових навчальних закладів та опанування педагогічними і особливо методичними навичками.

З огляду на це, уряд, земські управління та громадськість ініціювали створення багаторівневої системи підготовки, яка повинна була використовуватися для початкових освітніх навчальних закладів. Уряд прагнув взяти під свій контроль підготовку вчителя, його релігійність, громадянські та політичні переконання, щоб уникнути революційних ідей та настроїв у середовищі державних службовців.

Знаковою рисою багаторівневої системи освіти з підготовки народних учителів стали учительські з'їзди, метою яких було підвищення рівня знань учителів та ознайомлення їх з новими методами і прийомами педагогіки і дидактики (Міністерство народного просвещения, 1900, с.101-102).

До кінця XIX ст. учительські з'їзди стають важливою формою суспільної думки та педагогічного руху. Важливою перевагою учительських з'їздів порівнянно з іншими формами підготовки учительських кадрів для початкових навчальних закладів було те, що такі з'їзди сприяли поширенню педагогічної думки.

Учительські з'їзди і курси в другій половині XIX ст. на території України відбувалися у три етапи:

- педагогічні курси і з'їзди 60-70-х років XIX ст., де головна увага приділялась методичним питанням;
- учительські курси і з'їзди 80-х років (малочисельні, проводились рідко, оскільки з наступом реакції з'їзди народних учителів в 1875 році були заборонені, а курси регламентувались правилами);
- курси і з'їзди 90-х років (багаточисельні і довготривалі, здійснювали ефективну роль у справі підвищення кваліфікації вчителя).

Крім учительських з'їздів, збиралися з'їзди, присвячені окремій науковій галузі, їх організація і проведення також передбачали залучення до участі учителів шкіл.

Усього з 1861 по 1898 р. відбулося 10 Всеросійських з'їздів учителів природничих наук, три з них відбулися у Києві. У 1861 р за сприяння попечителя Київського Навчального округу М.І. Пирогова К. Кесслер отримав дозвіл скликати в Києві 1-й Всеросійський з'їзд учителів природничих наук. 3-й Всеросійський з'їзд учителів природничих наук відбувся у Києві 20-30 серпня 1871 р, головою з'їзду був А.О. Ковалевський. Заступниками голови були Г.Є. Щуровський та Д.І. Менделєєв. Члени розпорядчого Комітету Н.Н. Бекетов, П.Л. Чебишев, А.М. Бутлеров. Було порушено питання про включення у роботу з'їзду блоку,

де буде ознайомлено учасників з досягненнями учителів у період між з'їздами. 10-й Всеросійський з'їзд учителів природничих наук також пройшов у Києві в 1898 р. До участі у ньому було залучено учителів з усієї України та Російської імперії (Масанова, 2013, с.177).

Зібрання діячів освіти 1860–1870-х рр. мали комбінований характер курсів-з'їздів, перша частина яких була, власне, педагогічними курсами, або, за тогочасною термінологією, курсами підвищення кваліфікації, коли вчителям повідомлялася сума знань із загальноосвітніх дисциплін, педагогіки, методики навчання. Друга, заключна, частина набувала ознак з'їзду, коли вчителі жваво обговорювали питання поліпшення роботи школи, свого становища, ухвалювали відповідні постанови з цих питань (Черпак, 2015).

Педагогічні (учительські курси) були відкриті також і в Києві. Про їх відкриття свідчить звернення Міністра народної освіти Є.П. Ковалевського до попечителя Київського навчального округу 20-го травня 1860 р. про утримання і фінансування у Києві та Київському окрузі. На утримання курсів у Києві розподілялася доволі значна сума (По Высочайшему повелению об учреждении Педагогических курсов, 1860, с.27).

У 1864 р. в Києві відбувся перший з'їзд учителів російської мови і словесності, про який схвально відгукнулася освітянська громадськість (Об устройстве в 1864 г. в Кieve съезда учителей Русской словесности и Русского языка, 1864, с.14).

Як свідчить інформація, що міститься в «Історико-статистичному нарисі загальної і спеціальної освіти в Росії» від 1883 р., у Києві 1869 р. Вона діяла за "Положенням про учительську семінарію м. Молодечно", а також за штатним розкладом Молодечнянської учительської семінарії Волинської губернії. 22 жовтня 1869 року учительська семінарія вже мала акредитований будинок на Бульварно-Кудрявській вулиці. При семінарії існувало дворічне народне училище, на основі якого семінаристи проходили практику, з метою формування професійних умінь. Всією фінансовою, матеріальною і господарською базою учительської семінарії керував опікун Київського навчального округу Платон Олександрович Антонович. Восени 1869 року, за рекомендацією М.І.Пирогова, який був попечителем Київського округу в 1858 - 1861 роках, Міністерство освіти призначило директором семінарії надвірного радника Івана Яковича Посяду. Одночасно з відкриттям учительської семінарії у Києві йшов пошук місця для неї у сільській місцевості. Питання про тимчасове розміщення навчального закладу вперше зустрічається у "Звіті Опікуна Київського навчального округу за 1870/71 рр.". Там є розділ "Учительська семінарія, тимчасово відкрита 22 жовтня 1869 року у м. Києві" (Учительська семінарія, тимчасово відкрита 22 жовтня 1869 року у м. Києві, 1871, с.22). За ініціативи Київської учительської семінарії у Києві почали проводитися короткострокові літні педагогічні курси (Небольсин, ред. 1883, с.78).

Незважаючи на дозвіл проводити учительські з'їзди, держава не надала належного правового забезпечення, зовсім не виділяла коштів, тому організація їх повністю залежала від місцевої влади. Тільки у 1870 р. Міністерство народної освіти видало циркуляр «Про відкриття з'їздів для народних учителів», який надавав необхідні правові основи і з'їздам, і вчительським курсам (Фальборк и Чарнолуский, 1901, с.714–738).

Про те, що з'їзди фактично виконували функцію педагогічних курсів свідчить розпорядження Управління попечителя Київського навчального округу від 25 листопада 1872 р. №12.311, у, якому воно пояснює, що педагогічні курси для вчителів мають «однакову мету з педагогічними з'їздами, а саме: ознайомити наставників училищ з найновішими прийомами початкового навчання» (Об учреждении педагогических съездов сельских начальных учителей, 1870, с.1-3).

Також було започатковано «короткострокові педагогічні курси» як складову системи підвищення кваліфікації вчителів для народних шкіл. Про це свідчить пояснення у циркулярі № 218 від 16 грудня 1870 р., «Правила про з'їзди». Пізніше, у 1874 р. вже на законодавчому рівні Міністерство народної освіти дало офіційне роз'яснення, що «педагогічні курси» і «з'їзди» вчителів є тотожними поняттями, їх можна використовувати одночасно, завдання й умови відкриття заходів однакові, а тому для уникнення усіляких непорозумінь означені курси і з'їзди надалі повинні іменуватися так: «короткотермінові педагогічні курси для вчителів початкових училищ» (Фармаковский, 1900, с.72–93).

Оскільки у цей період у громадськості виникало багато питань щодо статусу з'їздів та педагогічних курсів, то питання про їх спільні й відмінні особливості, як уже зазначалось, тривалий час було спірним. Для вирішення цього питання 5 серпня 1875 р. Міністр народної освіти затвердив Правила про тимчасові педагогічні курси для учителів і учительок початкових народних училищ (надалі Правила про курси 1875 р.) (Міністерство народного просвещения, 1875, с.166–169). Цим документом чітко регламентувались усі питання, що стосувались функціонування вчительських курсів: час проведення (літні канікули), категорії слухачів та основні особливості організації. У першому його пункті зазначалось, що метою курсів є ознайомлення «малопідготовлених учителів і учительок з кращими способами навчання, а також оновлення і поповнення їхніх знань з предметів викладання і взагалі удосконалення їх у справі ведення початкового навчання» (Міністерство народного просвещения, 1875, с.168–172).

Відповідно до Правил про курси 1875 р., вчительські курси організовувались з дозволу попечителя навчального округу. Місцем проведення курсів треба було обирати учительські семінарії або інші навчальні заклади, які «більш-менш мають необхідні для курсів навчальні засоби» (Міністерство народного просвещения, 1875, с.168–172).

Після виходу цього документу уряд почав надавати дозвіл на відкриття перших курсів-з'їздів для вчителів народних шкіл з першої половини 60-х років XIX ст. (По Высочайшему повелению об учреждении Педагогических курсов, 1860, с.65).

Відповідно до Правил про курси 5 серпня 1875 року в Києві було відкрито педагогічні курси для вчителів початкових навчальних закладів Київського навчального округу на літній період. Педагогічними курсами опікувалася учительська семінарія, керівництво якої і визначало коло запрошених викладачів та керівника курсів. На педагогічні курси запрошувалися вчителі початкових навчальних закладів та ті, хто претендував на посаду вчителя. Курси являли собою короткостроковий навчальний заклад, а саме: головного спостерігача за курсами – фактично начальника цього закладу та запрошених на курси вчителів. (По Высочайшему повелению об учреждении Педагогических курсов, 1860, с.78).

Як свідчать «Правила про тимчасові педагогічні курси для вчителів та учительок народних училищ», діяльність педагогічних курсів була спрямована на підвищення фахової освіченості вчителів. Освітян ознайомлювали з найпрогресивнішими на той час методами навчання, поглиблювали їхні знання навчальних предметів. Метою курсів було удосконалення початкової освіти в цілому.

Кожен, хто відвідував педагогічні курси, після їх закінчення атестувався комісією і отримував свідоцтво про відвідані заняття. Тим учителям, які отримали незадовільну атестацію, комісія рекомендувала пройти педагогічні курси влітку наступного року, або пройти курси з інших навчальних дисциплін. Результати атестації курсистів на педагогічних курсах висвітлювалися у місцевій губернській періодиці (Фальборк и Чарнолуцкий, 1901, с.815–827).

Щоб зекономити кошти на підготовку учительських кадрів, уряд запропонував перетворити літні вчительські курси на постійно діючу систему підготовки вчителів. Ця система передбачала підготовку вчителів протягом двох років у літній період для опанування прийомами та методами навчання школярів (Петрошук, 2010, с.139).

З відкриттям короткострокових педагогічних курсів активність учительської інтелігенції зростала, а вимоги до уряду щодо їх фінансування ставали усе більшими. З огляду на це, у 1879 р. Міністерство народної освіти рекомендувало проводити з'їзди в усіх губерніях Російської імперії, називаючи їх «тимчасовими педагогічними курсами для учителів початкових училищ». Дозволялося організовувати їх як при учительських семінаріях, так і при інших навчальних закладах (Петрошук, 2010, с.139–140).

У середині 1980-х років у зв'язку з активізацією педагогічного руху і зародженням в учительському середовищі революційних ідей, уряд здійснив спробу заборонити учительські з'їзди. З цього приводу було видано циркуляр Міністерства народної освіти від 1885 г. Але, як виявилось цей рух зупинити було вже складно. Учителі народних училищ своєю альтернативою вибрали педагогічні курси, книжкові ярмарки і всілякі виставки (Міністерство народного просвещения, 1886, с.10–13), тільки на означених заходах вчительські колективи могли вільно збиратися і обговорювати питання, пов'язані з початковою освітою.

У кінці 1890-х років необхідність в учительських кадрах зростала усе більше, тому уряд частіше давав дозвіл на проведення спеціальних, професійних курсів для вчителів. Зокрема, Міністерством народної освіти у жовтні 1896 р. було затверджено Правила для літніх курсів церковного співу і ручної праці для вчителів початкових училищ, розроблені громадськими організаціями. Відповідно до цих правил у приміщенні Першої Київської гімназії почали діяти курси ручної праці (Міністерство народного просвещения, 1886, с.10–13).

З 1899 р. усі питання, що стосувались проведення учительських з'їздів, регламентувались Тимчасовими правилами про з'їзди вчителів у початкових народних училищах, виданими Міністерством народної освіти. З'їзд мав скликатися тільки у канікулярний час (п. 4, 6, 7) з дозволу попечителя, який затверджував його програму, складену місцевим інспектором народних училищ, список учителів-учасників з'їзду за умови надання санкції місцевим губернатором (п. 1, 2, 4). Передбачалось, що вчительські зібрання будуть нечисленними (допускались вчителі лише одного повіту) і нетривалими (до семи днів). Крім рекомендацій, Правила про з'їзди 1899 р. містили ряд заборон. Так, до програми з'їзду заборонялось вводити питання, що виходили за межі діяльності вчителів. Директор народних училищ або інспектор мали право примусити залишити приміщення з'їзду порушників порядку та регламенту. Оскільки керувати з'їздом мав інспектор народних училищ, то проводити одночасно кілька з'їздів в одній губернії було заборонено (п. 10) (Об устройстве съездов учителей народных училищ, 1899, с.28).

Отже, Правилами про з'їзди 1899 р. державою відновлювалось проведення учительських з'їздів, що мало важливе значення для підвищення кваліфікації вчительства і для загального розвитку освіти в Україні. І хоча документ мав жорсткий обмежувальний характер, проте він уможлилював обговорення актуальних проблем шкільної освіти, методики викладання, становища вчителів.

Таким чином, у Києві, як і в інших великих містах імперської Росії, з 1960-х років діяла багаторівнева система підготовки вчителів для початкових навчальних закладів метою яких було підвищення рівня знань освітян та ознайомлення їх з новими методами і прийомами педагогіки і дидактики. Ця система підготовки учителів дала можливість вибудувати

неперевну систему удосконалення і підвищення кваліфікації учительських кадрів. Крім того, Київ періодично ставав центром проведення учительських з'їздів, що давало можливість учительським кадрам обмінюватися досвідом та інноваціями.

Проведене дослідження підготовки вчителів дає змогу стверджувати, що система професійно-педагогічної підготовки вчителя у Києві у другій половині XIX ст. формувалася упродовж тривалого часу та структурувалася за етапами.

Дослідження не вичерпує означену проблему і передбачає здійснення наступних кроків, спрямованих на вивчення змістового наповнення етапів професійно-педагогічної підготовки вчителів початкової школи не лише у Києві, а й в Україні загалом.

Бібліографічний список

- Драч, О.О., 2000. Навчальний процес у початкових школах в Україні (в другій половині XIX – на початку XX ст.). *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*, 21, с.60–67.
- Масанова, М.Д., 2013. Подготовка народных учителей в России во второй половине XIX века. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*, 1(4): история, с.174-180.
- Министерство народного просвещения, 1875. Правила о временных педагогических курсах для учителей и учительниц начальных народных училищ. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, [онлайн] ССXXXI, с.166–172. Доступно: <<https://runivers.ru/bookreader/book456375/#page/429/mode/1up>> (дата звернення 31 серпня 2020).
- Министерство народного просвещения, 1886. Правила о летних курсах церковного пения учителя и учительницы начальных народных училищ Юго-Западного края, учрежденные Киевским обществом грамотности. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, [онлайн] ССXLVIII, с.10-13. Доступно: <<https://runivers.ru/upload/iblock/ed6/248.pdf>> (дата звернення 31 серпня 2020).
- Министерство народного просвещения, 1900. Временные правила о съездах учащихся в начальных народных училищах (26 ноября 1899 г.). *Журнал Министерства Народного Просвещения*, [онлайн] СССXXVII, с.101–102. Доступно: <<https://runivers.ru/bookreader/book459985/#page/413/mode/1up>> (дата звернення 31 серпня 2020).
- Небольсин, А.Г., ред. 1883. *Историко-статистический очерк общего и специального образования в России*. Санкт-Петербург: типография В. Киршбаума.
- Об устройстве в 1864 г. в Киеве съезда учителей Русской словесности и Русского языка, 1864. *Управління попечителя Київського навчального округу, 1862-1918*. Ф.707, оп. 30, спр. 143, 14 арк. Київ: Центральний державний історичний архів України.
- Об устройстве съездов учителей народных училищ, 1899. *Управління попечителя Київського навчального округу, 1862-1918*. Ф.707, оп. 227, спр.111, 52 арк. Київ: Центральний державний історичний архів України.
- Об учреждении педагогических съездов сельских начальных учителей, 1870. *Управління попечителя Київського навчального округу, 1862-1918*. Ф.707, Оп. 225, 201, Спр. 27: 348 арк. Київ: Центральний державний історичний архів України. ; Министерство внутренних дел, 1873. О съездах учителей: Циркуляр г. Министра внутренних дел от 16 декабря 1872 г. № 218. *Сборник Херсонского земства, издаваемый Херсонской Губернской Земской Управой*. Херсон: Тип. Н. О. Ващенко, 6, отд.1, с.1–3.

- Петрошук, Н.Р., 2010. З історії проведення учительських з'їздів наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття в Україні (на матеріалах Київського навчального округу). В: В.О. Огнев'юк, ред. 2010. *Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти*: Всеукраїнська науково-практична конференція, м. Київ, 15 грудня 2010. Київ: Київський університет ім. Бориса Грінченка, с.137–141.
- По Высочайшему повелению об учреждении Педагогических курсов, 1860. *Управління попечителя Київського навчального округу. 1862-1918*. Ф.707 оп. 26, спр. 236, 78 арк. Київ: Центральний державний історичний архів України.
- Учительська семінарія, тимчасово відкрита 22 жовтня 1869 року у м. Києві, 1871. *Управління попечителя Київського навчального округу, 1870/71*, Ф.707, оп. 37, спр. 435, арк. 22. Київ: Центральний державний історичний архів України.
- Фальборк, Г.А. и Чарнолуцкий, Г.А., 1901. *Настольная книга по народному образованию*. Санкт-Петербург: Типо-литография Б.М. Вольфа, 2, с.714–1538. Доступно: <<https://runivers.ru/bookreader/book456375/#page/429/mode/1up>> (дата звернення 31 серпня 2020).
- Фармаковский, В.И., 1900. Отдел 4: Современная летопись. Съезды народных учителей начальных училищ, прежде и теперь. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, СССXXXII, с.72–93. Доступно: <<https://runivers.ru/upload/iblock/676/332.pdf>> (дата звернення 31 серпня 2020).
- Черпак, Ю.В., 2015. Вітчизняні з'їзди з освіти як вияв консолідації педагогічної громадськості у розвитку фізичного виховання. *Вісник післядипломної освіти*, 14(27), с.176-187
- Правила о временных педагогические курсы для учителей и учительниц начальных народных училищ 1875. *Журнал Министерства народного просвещения*, [онлайн] CLXXXII, с. 166. Доступно: <<https://runivers.ru/lib/book7643/456378/>> (дата звернення 31 серпня 2020).
- Правила про «Летние курсы церковного пения и ручного труда для учителей и учительниц начальных училищ». 1886. Ф. 707, оп. 296 (1888), спр. 11, 29 арк. Київ: Центральний державний історичний архів України.

References

- Cherpak, Y.V., 2015. Domestic congresses education as a sign of consolidation in the public teaching of physical education of children and youth (end of xix – xx centuries). *Herald of postgraduate education*, 14(27), p.176-187.
- Drach, O.O., 2000. Navchalnyi protses u pochatkovykh shkolakh v Ukraini (v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.) [The educational process in primary schools in Ukraine (in the second half of the XIX - early XX centuries)]. *Cherkasy University Bulletin: Historical Sciences*, 21, p.60 – 67. (in Ukrainian).
- Drach, O.O., 2014. Uchyteliuvannia v narodnii shkoli: forma hromadskoho sluzhinnia ukrainskykh intelektualiv [Teaching in public school: a form of public service of Ukrainian intellectuals]. *"I went where the roar of labor can be heard ..."* (to the 150th anniversary of Borys Hrinchenko's birth): All-Ukrainian scientific-practical conference (VI Grinchenko readings), Kyiv January 22, 2014. Kyiv: Vydavnytstvo KUBH, p. 127-134. (in Ukrainian).
- Falborck, G.A. and Charnoluskiy, G.A., 1901. *Nastolnaya kniga po narodnomu obrazovaniyu* [Handbook on public education]. Sankt-Peterburg: Tipo-litografiya B.M. Volfa, 2, s.714–

1538. Available at: <<https://runivers.ru/bookreader/book456375/#page/429/mode/1up>> (Accessed 31 August 2020). (in Russian).
- Farmakovskiy, V.I., 1900. Otdel 4: Sovremennaya letopis. Sezdy narodnykh uchiteley nachalnykh uchilishch, prezhde i teper [Section 4: Contemporary Chronicle. Congresses of folk teachers of primary schools, before and now]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosvescheniya*, [online] CCCXXXII, c.72–93. Available at: <<https://runivers.ru/upload/iblock/676/332.pdf>> (Accessed 31 August 2020). (in Russian).
- Masanova, M.D., 2013. Podgotovka narodnykh uchiteley v Rosii vo vtoroy polovine XIX veka [The preparation of the public teachers in Russia in the second half of the XIX century]. *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta imeni A.S. Puškina*, 1(4): history, p.174-180. (in Russian).
- Ministry of Public Education, 1875. Pravila o vremennykh pedagogicheskikh kursakh dlya uchiteley i uchitel'nits nachalnykh narodnykh uchilishch [Regulations on temporary pedagogical courses for teachers and female teachers in elementary public schools]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosvescheniya*, [online] CCXXXI, p.166–172. Available at: <<https://runivers.ru/bookreader/book456375/#page/429/mode/1up>> (Accessed 31 August 2020). (in Russian).
- Ministry of Public Education, 1886. Pravila o letnikh kursakh tserkovnogo peniya uchitelya i uchitel'nitsy nachalnykh narodnykh uchilishch Yugo-Zapadnogo kraja, uchrezhdennye Kievskim obshchestvom gramotnosti [Rules for summer courses in church singing for teachers and teachers of elementary public schools in the Southwestern Territory, established by the Kiev Literacy Society]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosvescheniya*, [online] CCXLVIII, p.10-13. Available at: <<https://runivers.ru/upload/iblock/ed6/248.pdf>> (Accessed 31 August 2020). (in Russian).
- Ministry of Public Education, 1900. Vremennye pravila o sezdakh uchashchikh v nachalnykh narodnykh uchilishchakh (26 noyabrya 1899 g.) [Provisional Regulations for the Congresses of Teachers in Primary Public Schools (November 26, 1899)]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosvescheniya*, [online] CCCXXVII, p.101–102. Available at: <<https://runivers.ru/bookreader/book459985/#page/413/mode/1up>> (Accessed 31 August 2020). (in Russian).
- Nebolsin, A.G., red. 1883. *Istoriko-statisticheskii ocherk obshchego i spetsialnogo obrazovaniya v Rossii* [Historical and statistical sketch of general and special education in Russia]. Sankt-Peterburg: tipografiya V. Kirshbauma. (in Russian).
- Ob uchrezhdenii pedagogicheskikh sezdov selskikh nachalnykh uchiteley [On the Establishment of Pedagogical Congresses of Rural Primary Teachers], 1870. *Office of the Trustee of the Kyiv Educational District, 1862-1918*. F.707/225,201/27/348. Kyiv: Tsentralnyi derzhavnyi istorichnyi arkhiv Ukrainy. ; Ministry of Internal Affairs, 1873. O sezdakh uchiteley: Tsirkulyar g. Ministra vnutrennikh del ot 16 dekabrya 1872 g. № 218 [About congresses of teachers: Circular of the Minister of Internal Affairs of December 16, 1872, No. 218]. *Sbornik Khersonskogo zemstva, izdavaemyy Khersonskoy Gubernskoy Zemskoy Upravoy*. Kherson: Tip. N. O. Vashchenko, 6, otd.1, p.1–3. (in Russian).
- Ob ustroystve sezdov uchiteley narodnykh uchilishch [About the organization of congresses of teachers of public schools], 1899. *Office of the Trustee of the Kyiv Educational District, 1862-1918*. F. 707/227/111/52. Kyiv: Tsentralnyi derzhavnyi istorichnyi arkhiv Ukrainy. (in Russian).

- Ob ustroystve v 1864 g. v Kieve sezda uchiteley Russkoy slovesnosti i Russkogo yazyka [About the arrangement in 1864 in Kiev of the congress of teachers of Russian literature and the Russian language, 1864], 1864. *Office of the Trustee of the Kyiv Educational District, 1862-1918*. F. 707/30/143/14. Kyiv: Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy. (in Russian).
- Petroshchuk, N.R., 2010. Z istorii provedennia uchytskykh zizdiv naprykintsi XIX – na pochatku XX stolittia v Ukraini (na materialakh Kyivskoho navchalnoho okruhu) [From the history of teachers' congresses at the end of the XIX - beginning of the XX century in Ukraine (on the materials of the Kyiv educational district)]. In: V.O. Ohneviuk, ed. 2010. *Osvitology - a scientific direction of integrated knowledge of education: All-Ukrainian scientific-practical conference*, Kyiv, December 15, 2010. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University. (in Ukrainian).
- Po Vysochayshemu poveleniyu ob uchrezhdenii Pedagogicheskikh kursov [By the Imperial Command for the establishment of Pedagogical Courses], 1860. *Office of the Trustee of the Kyiv Educational District, 1862-1918*. F. 707/26/236/78. Kyiv: Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy. (in Russian).
- Uchytelska seminariia, tymchasovo vidkryta 22 zhovtnia 1869 roku u m. Kyievi [Teachers' Seminary, temporarily opened on October 22, 1869 in Kyiv], 1871. *Office of the Trustee of the Kyiv Educational District, 1870/71*. F.707/37/435/22. Kyiv: Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy. (in Ukrainian).
- Pravila o vremennykh pedagogicheskie kursy dlya uchitelei i uchitel'nits nachalnykh narodnykh uchilishch 1875. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosvescheniya*, [online] CLXXXII, p.166. Available at: <<https://runivers.ru/lib/book7643/456378/>> (Accessed 31 August 2020). (in Russian).
- Pravila pro «Letnie kursy tserkovnogo peniya i ruchnogo truda dlya uchitelei i uchitel'nits nachalnykh uchilishch» 1886. F. 707/296(1888)/11/29. Київ: Центральний державний історичний архів України.
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2020 р.

O. Salata

SUMMER PEDAGOGICAL COURSES AND TEACHERS 'CONGRESSES IN 1960-1990 IN KYIV AS A SYSTEM OF TEACHER SKILLS IMPROVEMENT

The activity of summer pedagogical courses and teachers 'congresses in Kyiv as a system of improving teachers' skills is revealed. It is shown that teacher training was important for the overall development of education in Ukraine. A study of teacher training suggests that the system of professional and pedagogical training in Kiev in the second half of the nineteenth century. was formed over a long period of time and structured in stages. It should be noted that an important feature of the multilevel system of education for the training of folk teachers were teachers' congresses, which aimed to increase the level of knowledge of teachers and acquaint them with new methods and techniques of pedagogy and didactics. It is shown that in addition to teachers' congresses, congresses devoted to a particular field of science were convened, and their organization and holding also involved the involvement of school teachers. Teachers' congresses have become an important form of public opinion and the pedagogical movement. An important advantage of teachers' conventions over other forms of teacher training for primary schools was that such conventions contributed to the spread of pedagogical thought. The system of teacher training has made it possible to build a continuous system of training and retraining of teachers.

In addition, Kyiv has become a hub for teachers' conventions, enabling teachers to share experiences and innovations. The study does not exhaust this problem and involves the implementation of the next steps aimed at studying the content of the stages of professional and pedagogical training of primary school teachers not only in Kiev but in Ukraine in general.

Key words: *education system, teachers' congresses, summer teacher training courses, teacher training system.*